

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

ความหมายของการวาดภาพ

คำว่า "วาดภาพ" เป็นคำเรียกลักษณะการสร้างภาพ ด้วยวิธีการวาด หรือเขียน เครื่องมือลงบนพื้นระนาบรองรับ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 คำว่า "วาด" แปลว่า ร้างลวดลาย หรือรูป เป็นเค้าโครงขึ้น หรือเขียนเป็นลายเส้น ส่วนคำว่า "ภาพ" หมายถึง สิ่งที่วาดเขียนขึ้นเป็นรูป เมื่อรวมคำทั้งสองเข้าด้วยกันเป็นคำ "วาดภาพ" หมายถึง การวาดหรือเขียนขึ้นเป็นรูป

อารี รังสินันท์ (2527 : 161) กล่าวไว้ว่า การวาดภาพเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ทางศิลปะ ซึ่งหมายถึง การวาดภาพในลักษณะต่าง ๆ เช่น การวาดภาพตามใจชอบ การวาดภาพจากประสบการณ์ การวาดภาพจากการฟังนิทาน ซึ่งเด็กจะแสดงทั้งความรู้สึกรักนึกคิดทางด้านสติปัญญา และความรู้สึทางด้านจิตใจถ่ายทอดออกมาเป็นภาพ

ประเสริฐ ศิลรัตน์ (2525 : 82) ได้อธิบายไว้ในหนังสือการวาดเขียนว่า การวาดภาพเป็นวิธีการหนึ่งในการวาดเขียน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่ใช้ทั่วไปสำหรับผู้เริ่มต้นในกิจกรรมศิลปะ

เอกสารของหน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (2525 : 37) ระบุว่า กิจกรรมวาดภาพระบายสีเป็นกิจกรรมเริ่มฝึกทักษะเบื้องต้น เพื่อนำไปสู่กิจกรรมศิลปะที่สูงขึ้น

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2520 : 9) ได้อธิบายถึงความสำคัญของการวาดภาพว่าเป็นวิธีการเริ่มทางศิลปะของเด็ก ซึ่งต้องการถ่ายทอดความนึกคิดที่ได้รับมาให้ผู้อื่นได้ร่วมรับรู้

จากความหมายของการวาดภาพ ที่มีผู้ให้คำนิยามไว้พอจะสรุปได้ว่า การวาดภาพเป็นลักษณะการสร้างภาพของกิจกรรมทางศิลปะโดยการวาดหรือเขียนขึ้นเป็นรูป ซึ่งเป็น

เริ่มฝึกทักษะ เบื้องต้น เพื่อนำไปสู่กิจกรรมศิลปะที่สูงขึ้น

ความสำคัญของกิจกรรมการวาดภาพ

ศิลปะ เป็นสื่อหนึ่งที่เด็กทั่วไปใช้ เป็นสื่อของการแสดงออก การแสดงออกทางศิลปะ ของเด็กขึ้นอยู่กับคุณลักษณะส่วนตัว และประสบการณ์ที่เด็กได้รับ ดังนั้นการแสดงออกทางศิลปะ ของเด็กแต่ละคนจึงมีความแตกต่างกันออกไป บ่อยครั้งที่ขั้นตอนของการแสดงออกของเด็กไม่ เพียงแต่จะแสดงให้เห็นถึงประเภท เรื่องราวที่เขาสนใจแต่ยังรวมถึง เครื่องมือ วัสดุ และ กิจกรรมซึ่งเขาจัดการได้อย่างสัมฤทธิ์ผล (ปิยะชาติ แสงอรุณ 2525 : 30)

กิจกรรมการวาดภาพ เป็นกิจกรรมทางศิลปะที่สามารถแสดงให้เห็นถึงขั้นพัฒนาการ ทางศิลปะของเด็ก และเป็นกิจกรรมเบื้องต้นของการแสดงออกของเด็กที่จะถ่ายทอด บรรยาย ความรู้สึกนึกคิดที่ผ่าน เข้ามาในชีวิตประจำวันโดยใช้วิธีการวาดภาพให้เป็นสื่อจากเด็กไปสู่ผู้อื่น เพราะตามธรรมชาติของเด็กนั้น เมื่อได้รับความคิดหรือได้เห็นสิ่งใดมาบ้างมักจะแสดงให้เห็น พ่อ แม่ และผู้อื่นที่เด็กสนิทสนมด้วยได้ร่วมรับรู้และยอมรับในสิ่งที่เขาแสดงออกนั้น ในเด็กเล็กการ บอกกล่าว เรื่องราวที่ผ่าน เข้ามาในความรู้สึกนึกคิดและประสบการณ์ไปสู่ผู้อื่นด้วยภาษาพูด หรือ ภาษาเขียนที่เป็นตัวหนังสือ เป็นสิ่งที่เด็กไม่สามารถทำได้ดีเท่าที่ควร เด็กอาจจะเลียนแบบสิ่ง ที่ได้พบเห็นมาโดยการวาดภาพไปตามความจำและจินตนาการ (วิบูลย์ ลีสุวรรณ 2520 : 8)

การวาดภาพหรือแค่ เดิม เรียกว่าวาด เขียน เป็นวิชาหนึ่งที่มีในประเทศไทยมานานแล้ว โดยปรากฏอยู่ในหลักสูตรระดับประถมศึกษาฉบับแรกในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่เรียกว่า "กฎพิภักสำหรับการศึกษา เป็นหลักสูตรในโรงเรียนมูลสามัญ (พ.ศ. 2435)" ถึงแม้จะมีการ เปลี่ยนแปลงหลักสูตรในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาตลอด แต่หลักสูตรทุกฉบับยังคงจัดให้มีวิชา วาดเขียนอยู่เสมอ และส่วนใหญ่ก็ใช้ชื่อว่าวิชาวาดเขียน (ลัดดา สุวรรณกุล 38 - 133) ครั้งถึง พ.ศ. 2503 ในช่วงหลังสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วนั้น หลักสูตรประโยค ประถมศึกษาตอนต้น (ประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง 4) พุทธศักราช 2503 เรียกวิชาวาดเขียนว่า การเขียนภาพและระบายสี ซึ่งอยู่ในหมวดวิชาศิลปศึกษา อันประกอบด้วยวิชาศิลปะ (ขับร้อง และดนตรี และการเขียนภาพ ระบายสี) กับวิชาศิลปปฏิบัติ ส่วนหลักสูตรประโยคประถม ศึกษาตอนปลาย (ประถมศึกษาปีที่ 5 ถึง 6) พุทธศักราช 2503 จัดให้มีหมวดวิชาศิลปศึกษา ซึ่งประกอบด้วยวิชาขับร้องและดนตรี การแสดงประกอบจังหวะ และการเขียนภาพและ

ระบายสี (ไม่มีศิลปะปฏิบัติ เพราะมีหมวดวิชาทัศนศึกษาแยกออกไปต่างหาก)

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรใหม่อีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2521 กระทรวงศึกษาธิการ ก็ประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 จัดให้มีวิชาศิลปะศึกษาอยู่ในกลุ่มวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย (ประกอบด้วยวิชา จริยศึกษา ศิลปะศึกษา ดนตรีและนาฏศิลป์ พลศึกษา และกิจกรรมสร้างนิสัย) ความเปลี่ยนแปลงของหลักสูตรศึกษามีผลให้การเรียนการสอน วิชาวาดเขียนหรือวิชาวาดภาพระบายสี และศิลปะปฏิบัติหรือวิชาศิลปะศึกษาเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะในแง่ของกิจกรรมที่ครูจัดให้นักเรียนทำจากของเดิมซึ่งมีเฉพาะการวาดภาพกลายเป็น กิจกรรมศิลปะที่กว้างขวางขึ้น (นิรมล ตีรณสาร สวัสดิบุตร 2525 : 84) แต่อย่างไรก็ตาม การจัดกิจกรรมศิลปะศึกษาในระดับประถมศึกษาของหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 นี้ได้จัดกิจกรรมการเขียนภาพระบายสี เป็นกิจกรรมแรกในกิจกรรมศิลปะของทุกระดับชั้น เพราะเล็งเห็นถึงความสำคัญของกิจกรรมนี้และเอกสารของหน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (2525 : 37) ได้ระบุถึงความสำคัญของกิจกรรมนี้ว่าเป็นกิจกรรม เริ่มฝึกทักษะเบื้องต้นเพื่อนำไปสู่กิจกรรมศิลปะที่สูงขึ้นไป

จะเห็นได้ว่ากิจกรรมการวาดภาพหรือการเขียนภาพนั้นได้มีมานานแล้ว เพราะผู้จัดการศึกษาเห็นความสำคัญของการวาดภาพที่มีต่อเด็ก ซึ่งรวบรวมความสำคัญไว้ได้ดังนี้ คือ

1. ช่วยสนองความต้องการตามธรรมชาติของเด็กที่ชอบเคลื่อนไหวได้ฝึกหัดการใช้กล้ามเนื้อและสายตา อวัยวะต่าง ๆ ทำงานประสานกันอย่างคล่องแคล่วว่องไว พร้อมทั้งได้รับความสนุกสนานพอใจด้วย (ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา 2523 : 37) และช่วยสร้างเสริมความคล่องตัวในการใช้มือ ตา สังเกต การทรงจำ การคิดคำนึง (สุภา มาลากุล ณ อยุธยา 2515 : 38)

2. ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ให้เด็กเรียนด้วยการกระทำ มีประสบการณ์ตรงด้วยตนเอง (ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา 2523 : 37)

3. เป็นสื่อให้เด็กมีโอกาสมากขึ้นในการทำงานร่วมกับผู้อื่นทั้งในบ้าน ในโรงเรียน และในชุมชน มีทัศนคติที่ดีต่อการมีชีวิตอยู่ในสังคมประชาธิปไตย เป็นโอกาสให้เด็กได้สนองความต้องการที่จะได้มีผู้อื่นยอมรับเห็นความสำคัญ (ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา 2523 : 37)

4. ช่วยให้เด็กได้แสดงออกอย่างเพลิดเพลินสนุกสนาน เพราะได้ถ่ายทอดประสบการณ์ ได้แสดงความสามารถและได้เห็นผลสำเร็จจากการแสดงออกของคน (วิรุณ ตั้งเจริญ 2526 : 49)

พัฒนาการทางศิลปะของเด็ก

พัฒนาการทางศิลปะของเด็ก หมายถึง ความเจริญงอกงามในการแสดงออกทางศิลปะของเด็ก ซึ่งแบ่งออกได้หลายระดับด้วยกัน (หวน พิณรุฬห์ 2508 : 7) หรือหมายถึง การเจริญขึ้นตามขั้นของอายุในการประกอบกิจกรรมทางศิลปะให้สามารถใช้มือบังคับเครื่องมือไปในทางที่ต้องการและถูกต้องตามวิธีการอย่างง่าย ๆ และค่อย ๆ เริ่มยากขึ้นตามลำดับ พร้อมทั้งใช้ความคิดที่ตัวเองมีอยู่แสดงออกมาเป็นภาพตามความรู้สึกนึกคิดของตัวเอง (วิโรจน์ ชาทอง 2517 : 9)

วิกเตอร์ โลเวนเฟลด์ (Viktor Lowenfeld 1957 : 64 - 214; 1982 : 171 - 387) ศาสตราจารย์ทางศิลปะที่มีชื่อเสียงมาก ได้ศึกษาพัฒนาการทางศิลปะของเด็ก ตะวันตกจากภาพที่เด็กวาด และรวบรวมผลที่ได้เป็นขั้นพัฒนาการทางศิลปะของเด็กตะวันตกที่ปกติทั่วไป ดังนี้

1. ขั้นขีดเขียน (The Scribbling Stage) ขั้นนี้เด็กจะมีอายุประมาณ 2 - 4 ปี เด็กที่อยู่ในขั้นนี้ยังมองไม่เห็นว่าคุณภาพคืออะไร ยังใช้ความสนุกสนานในการเคลื่อนไหวร่างกาย ความสำคัญของขั้นนี้อยู่ที่กระบวนการมากกว่าความสำเร็จ เด็กยังไม่สามารถควบคุมการเคลื่อนไหวของมือกับเครื่องมือได้ถูกต้อง เด็กแสดงออกด้วยการใช้มือป้ายหรือละเลงสิ่งทีเลอะเทอะ โคลน น้ำ ฯลฯ หรือเด็กอาจขีดเป็นเส้นที่ขาด ๆ วั้น ๆ ไม่เป็นรูปร่างอะไรทั้งนั้น เด็กไม่อาจลากเส้นจากซ้ายไปขวา หรือบนมาล่าง เส้นต่าง ๆ จากการขีดเขียนของเด็กแสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวที่ไม่มีการควบคุมทางร่างกาย แต่การขีดเขียนเช่นนี้จะไม่อยู่ในลักษณะเดิมตลอดไปจนถึงอายุสี่ปี หากแต่มีพัฒนาการเพิ่มขึ้น เป็นลำดับขั้น ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 ระยะคือ

ก. ขีดเขียนอย่างไม่มีระเบียบ (disordered scribbling) เป็นการขีดเขียนอย่างไม่มีจุดหมาย เส้นที่ได้จึงดูยุ่งเหยิง ไม่เป็นระเบียบ

ข. ขีดเขียนอย่างมีการควบคุม (controlled scribbling)

หลังจากเด็กขีดเขียนประมาณ 6 เดือน เด็กเริ่มจะบังคับการเคลื่อนไหวแขนของคนและสนุกกับการพัฒนาการเคลื่อนไหวของตนเองเป็นอย่างมาก ประสาทตากับมือเริ่มสัมพันธ์กัน สามารถควบคุมสายตาในงานที่ทำได้ เด็กเริ่มมีความเชื่อมั่นในการลากเส้นได้อย่างชำนาญ ในระยะนี้ เส้นที่เกิดในระยะขีดเขียนจะเปลี่ยนเป็นเส้นโค้ง เส้นตรงในแนวตั้งและแนวนอน หรือลากเป็นวงกลมได้

ค. ให้ชื่อรอยขีดเขียน (naming of scribbling) เมื่อเด็กอายุใกล้

4 ปี ถ้าคอยสังเกตจะพบว่ามียุคหนึ่งที่เด็กเริ่มเล่าเรื่อง หรือพูดอธิบายภาพไปด้วยในขณะที่กำลังขีดเขียน เช่น "นี่แม่ นี้อง" หรือ "พี่กลับจากโรงเรียน" ฯลฯ ถึงแม้จะไม่เป็นรูปร่างอย่างที่เด็กพูดเลย แต่มีความสำคัญอย่างมากสำหรับพัฒนาการขั้นต่อไป การที่เด็กให้ชื่อรอยขีดเขียนของคน แสดงว่าเด็กบรรลุขั้นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่ง กล่าวคือ ความนึกคิดในทางการเคลื่อนไหว (kinesthetic thinking) ของเด็กได้เปลี่ยนมาเป็นการคิดคำนึง (imaginative thinking) ที่เกี่ยวกับภาพโดยสมบูรณ์

2. ขั้นก่อนวาดภาพที่เป็นเรื่องราว (The Preschematic Stage) ขั้นนี้

เด็กจะมีอายุประมาณ 4 - 7 ปี เป็นขั้นที่ต่อการเขียนภาพในขั้นขีดเขียนไปสู่การเขียนหรือสร้างให้ปรากฏภาพและรูปร่าง แสดงความสัมพันธ์ระหว่างภาพที่ตนเขียนกับความจริงของโลกภายนอก ซึ่งจะพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ตามขั้นอายุและวุฒิภาวะของเด็ก

ลักษณะภาพวาดของเด็กตั้งแต่พัฒนาการขั้นนี้ อาจสังเกตได้ง่ายจากส่วนประกอบในภาพคือ ลักษณะรูปคน (human figure) การใช้ช่องไฟ (space) การใช้สี (color) และการออกแบบ (design) สำหรับขั้นนี้ภาพที่เด็กวาดจะมีลักษณะองค์ประกอบดังนี้

ก. การวาดรูปคน เขียนวงกลมเป็นสัญลักษณ์ของหัว มีเส้นยาวเป็นแขนหรือขาในระยะต้น ๆ แต่ภายหลังจะแสดงออกเป็นลำตัว หน้าตา เพิ่มขึ้น แต่เส้นที่เขียนยังเป็นเพียงสัญลักษณ์ของส่วนนั้น ๆ

ข. การใช้ช่องไฟ ไม่มีระเบียบ เด็กไม่เข้าใจว่าควรเขียนรูปนั้นตรงไหนจึงจะเหมาะ ที่ใดมีช่องว่างเด็กก็จะเขียนสิ่งต่าง ๆ ลงไป เด็กไม่คำนึงถึงความ

สัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ โดยนึกถึงช่องไฟ สิ่งที่เด็กเขียนลงในภาพจึงมักกระจัดกระจายไม่มีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน

ค. การใช้สี เด็กจะใช้สีตามอารมณ์ การใช้สียังไม่มีความเกี่ยวโยงใด ๆ ระหว่างสีที่เด็กใช้เขียนภาพกับสีของวัตถุที่เด็กเห็นจริง ๆ สีใดสะดุดตาหรือเด็กชอบสีใดก็ใช้สีนั้น ไม่สัมพันธ์กับความ เป็นจริง แต่บางครั้งเด็กอาจใช้สีใดสีหนึ่งตรงกับความเป็นจริงได้เหมือนกัน เมื่อสีของวัตถุนั้นประทับใจเด็ก

ง. การออกแบบ เด็กยังไม่มี ความเข้าใจในการออกแบบ จึงยังไม่มี การออกแบบในขั้นนี้

3. ขั้นการวาดภาพได้เป็นเรื่องราว (The Schematic Stage) เด็กที่อยู่ในขั้นนี้มีอายุประมาณ 7 - 9 ปี เด็กจะมีความ เข้าใจถึงความสัมพันธ์ของตนเองกับ สิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น รู้จักนำตนเองเข้าไปสัมพันธ์กับคนอื่น อันเป็นประสบการณ์ที่สำคัญยิ่ง เพราะ เป็นพื้นฐานของการใช้ช่องไฟ เนื่องจากเด็กเกิดความ เข้าใจว่าภาพที่ตนเขียนควรร อยู่ที่ใดและมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเพียงใด ฉะนั้นภาพของเด็กในขั้นนี้จึงมีลักษณะการใช้ ช่องไฟต่างจากขั้นก่อนวาดภาพที่เป็นเรื่องราว เด็กจะไม่คิดว่า "นี่คือต้นไม้ นี่คือน คนนี่คือรถยนต์" เป็นอย่าง ๆ ไปโดยไม่นำมาเกี่ยวข้องกัน แต่เด็กจะคิดว่า "ฉันอยู่บนพื้น หน้างอกบนพื้น โคลนอยู่บนพื้น เราทั้งหมดอยู่บนพื้น" ความรู้สึกตัวที่สำคัญอันดับแรกว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม ทำให้เด็กแสดงออกโดยใช้สัญลักษณ์ที่เรียกว่า เส้นฐาน (base line)

การเขียนเส้นฐานนั้น เป็นลักษณะรูปแบบสากล และถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของ พัฒนาการตามธรรมชาติของเด็ก เช่น เกี่ยวกับการวิ่งและการกระโดด ในการศึกษาภาพวาดกว่า 5,000 ภาพ ปรากฏว่ามีเด็ก 3 ขวบเพียงร้อยละ 1 ที่วาดเส้นฐาน ในเด็ก 6 ขวบมีเด็กที่ วาดเส้นฐานมากกว่าที่ไม่วาด และเด็ก 8 ขวบร้อยละ 96 วาดเส้นฐานลงในภาพของตน (Wall, 1959) บางทีเด็กก็ถือเอาขอบล่างของแผ่นกระดาษแทนเส้นฐาน ในภาพหนึ่งอาจ มีเส้นฐานหลายเส้น เมื่อผู้เขียนต้องการแสดง เหตุการณ์มากกว่าหนึ่งอย่าง กล่าวคือ เหตุการณ์หนึ่งก็อยู่บน เส้นฐาน เส้นหนึ่ง บางทีเส้นฐานอาจเป็นเส้นโค้ง เช่น ภาพภูเขา แต่ไม่ว่า เส้นฐานนี้จะอยู่ในแนวนอน เติงชัน หรือลาดลงก็ตาม ทุกสิ่งบนเส้นฐานมักจะอยู่ ในลักษณะตั้งฉากกับ เส้นฐาน เสมอ

นอกจากนั้น เด็กยังมักเขียนภาพที่เรียกว่า ภาพแบบมองเห็นภายใน (X-ray) ซึ่งเป็นภาพที่แสดงให้เห็นความรู้ ประสบการณ์ของตนเองมากกว่าความเป็นจริงตามธรรมชาติ เด็กต้องการแสดงออกซึ่งสิ่งทั้งหมดที่ตนคิดว่าจะต้องมีอยู่ในภาพ ฉะนั้นเด็กจึงพยายามเขียนลงทั้งหมดตามที่คิดไว้โดยไม่คิดถึงเหตุผลใด ๆ เช่น การเขียนภาพบ้าน เด็กจะเขียนให้เห็นห้องต่าง ๆ ตลอดจน คน และเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่อยู่ในห้อง เหล่านั้น คล้ายกับว่าฝาบ้านมีลักษณะโปร่งใส คนข้างนอกสามารถมองเห็นทะลุเข้าไปได้ตลอด ทั้งนี้เพราะเด็กต้องการแสดงถึงส่วนหรือสิ่งต่าง ๆ ทั้งนอกร้านและภายในบ้าน แต่เด็กกำลังมุ่งอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ภายในบ้าน ซึ่งเด็กเห็นว่าสำคัญกว่าสิ่งที่อยู่ภายนอก เด็กจึงลืมสิ่งที่อยู่ภายนอกเสีย แต่ถ้าเด็กเห็นว่าส่วนต่าง ๆ ภายนอกมีความหมายสำหรับตนแล้ว เด็กก็จะเขียนทั้งส่วนภายในและภายนอกปะปนกัน ภาพอีกแบบหนึ่งที่เด็กเขียนก็คือ ภาพแบบพิกกลาง เนื่องจากเด็กยังเห็นตนเองมีความสำคัญอยู่จึงถือตนเองเป็นศูนย์กลางและสัมพันธ์สิ่งต่าง ๆ เข้ากับตน (egocentric) ลักษณะของภาพคล้ายกับว่าพิภพกระดาศเป็นสองตอน และใช้รอยพับเป็นประหนึ่งเส้นกั้นกลางหน้ากระดาศ ภาพที่เขียนตั้งฉากกับเส้นฐานซึ่งอยู่สองข้างของรอยพับข้างละเส้น สิ่งที่เด็กวาดลงบนเส้นฐาน เส้นบนมีลักษณะหัวตั้ง แต่สิ่งที่เด็กวาดลงบนเส้นฐานเส้นล่างมีลักษณะหัวกลับ

สำหรับการใช้สีนั้น เด็กค้นพบเองตามธรรมชาติว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างสีกับวัตถุ ไม่ใช่เป็นการเลือกตามอารมณ์อีกแล้ว เด็กจะระบายสีหรือใช้สีซ้ำ ๆ กัน เด็กเริ่มพัฒนาความสามารถที่จะจัดประเภทรวมสิ่งต่าง ๆ เข้าเป็นพวก และสรุปเขียนแบบประสบการณ์ว่า "ห้องฟ้าสีอะไร?" "ห้องฟ้าสีน้ำเงิน" "หญ้าสีอะไร?" "หญ้าสีเขียว" เด็กจะระบายสีวัตถุชนิดเดียวกันไม่ว่าจะอยู่ในสภาพการณ์อย่างไร แต่เด็กบางคนมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของสภาพการณ์ เด็กก็จะใช้สีระบายวัตถุชนิดเดียวกันแตกต่างกันไป ความสภาพการณ์ ส่วนการออกแบบเด็กในขั้นนี้จะยังไม่รู้จักการออกแบบที่แท้จริง แต่จะวาดรูปร่างลักษณะต่าง ๆ ได้จากการเขียนซ้ำ ๆ จนได้รูปร่างลักษณะที่ตนพอใจ

ลักษณะภาพวาดของเด็กในขั้นนี้ โดยทั่วไปจะสังเกตได้จากส่วนประกอบในภาพได้ ดังนี้

ก. การวาดรูปคน ใช้เส้นและรูปร่าง เช่น เส้นตั้ง เส้นเอียง รูปสามเหลี่ยม รูปสี่เหลี่ยม ฯลฯ และอาจจะแสดงเสื้อผ้าด้วย เส้นเหล่านี้เป็นเพียงสัญลักษณ์แทนส่วนต่าง ๆ แต่ถ้าแยกออกต่างหากแล้วจะไม่มีคามหมาย กล่าวคือ จะไม่มีลักษณะใดที่เหลือแสดงให้เห็นว่าเป็น แขน ขา หัว ฯลฯ นอกจากนั้นส่วนที่สำคัญ ๆ ในความคิดของเด็ก เด็กจะเขียนให้มีขนาดใหญ่โตเกินความจริง หรือ เน้นส่วนนั้น ๆ ให้เด่นชัด หรืออาจจะไม่เขียนภาพหรือตัดส่วนที่เห็นว่าไม่สำคัญทิ้งเสีย

ข. การใช้ช่องไฟ ใช้เส้นฐานซึ่งอาจจะมีทั้งนอน เเฉียงขึ้น หรือโค้ง เด็กจะเขียนทุกอย่างที่สัมพันธ์กันลงบน เส้นฐานในลักษณะตั้งฉาก เด็กอาจใช้ขอบกระดาษล่างแทนเส้นฐานในบางครั้ง นอกจากนี้เด็กมักกำหนดให้ขอบกระดาษด้านบน เป็นเขตของท้องฟ้าและดวงอาทิตย์ ซึ่งจะต้องอยู่สูงกว่าสิ่งอื่น ๆ ทั้งหมด ยังจัดระยะระหว่างวัตถุให้สัมพันธ์กันไม่ได้ บางทีเขียนภาพแบบมองทะลุเห็นภายใน และบางทีเป็นภาพแบบพิกกลาง

ค. การใช้สี เด็กจะใช้สีตรงตามวัตถุ เรียกว่า objective color เนื่องจากเด็กรู้ความสัมพันธ์ระหว่างสีกับวัตถุ แต่จะใช้สีนั้นตลอดไปไม่ว่าภาพที่วาดจะอยู่ในสภาพการณ์อย่างไร เช่น ใบไม้ แม้จะร่วงแล้วเด็กก็ยังระบายสีเขียวอยู่ ท้องฟ้าจะต้องเป็นสีฟ้าหรือสีน้ำเงินเสมอไม่ว่าฝนจะตกหรือแดดจะออก บางทีก็เปลี่ยนไปได้เมื่อเด็กมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของประสบการณ์ในเรื่องนี้โดยเฉพาะ เช่น ใ้ใบไม้ที่ร่วงแล้วเป็นสีเหลืองหรือน้ำตาล

ง. การออกแบบ ยังไม่มีการออกแบบ เพราะเด็กยังไม่มีคามเข้าใจ ในด้านนี้ รูปร่างลักษณะต่าง ๆ ได้จากการเขียนซ้ำ ๆ จนได้รูปร่างลักษณะที่ตนพอใจ

4. ชั้นเริ่มการเขียนรูปร่างของจริง (Dawning Realism) เด็กที่อยู่ในชั้นนี้จะมียุอายุประมาณ 9-12 ปี การเขียนรูปร่างของจริงในชั้นนี้มีได้หมายถึงการวาดรูปจากสิ่งที่เป็นของจริงโดยตรง แต่หมายถึงการวาดรูปจากประสบการณ์ที่ผู้วาดมีต่อสิ่งใดโดยเฉพาะ เด็กในระยะนี้อยู่ในวัยที่มีความรู้สึกแบ่งแยกเพศ สนใจแต่ในหมู่เพื่อนเพศเดียวและวัยเดียวกันกับตน เริ่มมีความต้องการอยู่ในสังคมอย่างอิสระ อยากรแสดงอะไรที่เป็นตัวของตัวเอง ความเกี่ยวข้องร่วมมือกับผู้ใหญ่มีน้อยลง เด็กเริ่มมีความเข้าใจความแตกต่างระหว่างเพศ เด็กหญิงเริ่มสนใจและเอาใจใส่ในการแต่งกายและซอกงานรื่นเริงต่าง ๆ เด็กผู้ชายชอบการชุมนุมกัน เช่น การเดินทางไกล และการตั้งค่ายพักแรม

การเขียนภาพโดยอาศัยแค่เส้นเรขาคณิตไม่เพียงพอต่อการจำแนกให้เห็น เป็นหญิงหรือชาย โดยเฉพาะการเน้นในเครื่องแต่งกายคือ เสื้อผ้า เครื่องประดับหรือ เครื่องแบบต่าง ๆ เด็กจึงต้องใช้เส้นอื่น ๆ ช่วยให้การแสดงออกสัมพันธ์กับธรรมชาติ และ สิ่งอื่น ๆ มากขึ้น การเปลี่ยนแปลงของเด็กในระยะนี้ค่อนข้างจะฉับพลัน เด็กเป็นจำนวน ไม่น้อยที่ขาดความร่วมมือกับผู้ใหญ่หรือครูผู้สอน มักจะจัดระยะของวัตถุในภาพวาดของตนให้ สัมพันธ์กันไม่ได้ จากการทดลองของวิกเตอร์ โลเวนเฟลด์ (Viktor Lowenfeld) กับเด็กวัยนี้ 400 คน โดยให้เขียนคนเก็บลูกแอปเปิ้ล ปรากฏว่าเด็กร้อยละ 43.4 ไม่ สามารถเขียนมือให้จับที่ลูกแอปเปิ้ลได้ คงเขียนแต่เพียงมือยื่นออกไปเฉย ๆ ไม่แตะต้อง ลูกแอปเปิ้ลเลย แสดงว่าเด็กไม่สามารถจัดระยะของมือและลูกแอปเปิ้ลให้สัมพันธ์กันตามความ ต้องการของตนเองได้

เกี่ยวกับการวาดรูปคน เด็กในขั้นนี้เน้นเรื่อง เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย และ รายละเอียด แต่ยังไม่มีความคิดรวบยอดในสิ่งที่เห็นอย่างถูกต้อง เช่น เด็กจะยังไม่วาดรูป เสื้อผ้าที่มีรอยพับหรือรอยย่นและการเคลื่อนไหวของเสื้อผ้า เมื่อร่างกายเคลื่อนไหว ภาพที่ ปรากฏจึงไม่ใช่สิ่งที่เด็กถ่ายทอดออกมาจากภาพที่สายตาสังเกตเห็น แต่จะเป็นลักษณะเค้า โครงของสิ่งที่เขามองเห็นเสียมากกว่า เราจะพบว่าเด็กได้รับความรู้สึกในเรื่องของ รายละเอียด แต่จะไม่มีความรู้สึกในเรื่องของอากัปกิริยา การแสดงรูปร่างลักษณะมนุษย์ใน ภาพวาดของเด็กขั้นนี้จะมีลักษณะแข็งกระด้าง หรือมีท่าทางแข็งกว่าความเป็นจริงมาก แต่ ทุกส่วนของภาพเมื่อแยกออกต่างหากจะยังคงความหมายอยู่ตาม เดิมซึ่งเป็นลักษณะ เส้นที่วาด ตามความเป็นจริง

ในการใช้ช่องไฟ เด็กเริ่มพบว่ามียี่นราบ (plane) ซึ่งมีความหมาย และความสำคัญมากกว่าเส้นฐาน แต่เด็กยังไม่รู้จักเส้นระดับ เด็กรู้ว่าต้นไม้ขึ้นจากพื้นดิน และท้องฟ้าก็ไม่ได้อยู่ต่างหากสูงไปกว่าทุกสิ่งทุกอย่างดัง เช่นที่เด็ก เคยเขียนไว้ขีดขอบกระดาษ ด้านบน ความจริงท้องฟ้าครอบคลุมลงมาจนถึงพื้นดิน ต้นไม้ และสิ่งต่าง ๆ อาจอยู่เหลื่อม บังท้องฟ้าบางส่วนได้ ความคิดรวบยอดในเรื่องเหล่านี้เป็นขั้นแรกของการพัฒนาการทางการรับรู้ ทางจักษุประสาท ซึ่งจะนำไปสู่การวาดแบบสามมิติในโอกาสต่อไป การจัดระยะวัตถุให้มี ความสัมพันธ์กันและทัศนคติที่ถือคน เป็นใหญ่นั้น เป็นเรื่องที่สำคัญมากในระยะนี้ การขาดความ

ร่วมมือกับผู้ใหญ่และความประสงค์ที่จะปฏิบัติตน เช่นผู้ใหญ่ก่อให้เกิดความลังเลใจ ยิ่งถ้าพ่อแม่
เข้าใจเด็กดีค่อย ๆ เด็กจะเกิดความคับข้องใจและรู้สึกถดถอย (withdraw) ได้
ความรู้สึกนี้จะแสดงออกในการวาดภาพโดยเด็กไม่สามารถจัดระยะระหว่างวัตถุให้มีความ
สัมพันธ์กันได้ และถ้าเด็กมีความรู้สึกเช่นนั้นานเท่าใดการแสดงออกแบบนี้ก็ยาวนานไปได้
เท่านั้น

การใช้สีของเด็กในพัฒนาการขั้นนี้จะเริ่ม เปลี่ยนจากการใช้สีวัตถุแบบแข็งกระด้าง
มาเป็นการใช้สีที่มีความสัมพันธ์กับอารมณ์และความรู้สึกนึกคิดที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของคน
หรือตามสภาพของวัตถุ แต่เด็กยังไม่สามารถจะชี้หรือบอกผลที่เปลี่ยนแปลงไปของสีที่มีแสง
และเงา สำหรับการออกแบบ เนื่องจากเด็กวัยนี้สนใจเรื่องการแต่งกาย และแสดงความ
แตกต่างระหว่างเพศในเรื่องแบบของเสื้อผ้าซึ่งนำไปสู่การตกแต่งออกแบบเครื่องแต่งกาย ใน
ระยะนี้ถ้าเด็กมีประสบการณ์มาก ๆ ได้สังเกตรูปแบบต่าง ๆ ในธรรมชาติและรู้จักหน้าที่ของ
วัตถุต่าง ๆ แล้วเด็กจะมีพัฒนาการทางการออกแบบได้ดี

ลักษณะภาพวาดของเด็กในขั้นนี้ โดยทั่วไปจะสังเกตได้จากส่วนประกอบใน
ภาพ ได้ดังนี้

ก. การวาดรูปคน เด็กจะใช้เส้นอื่น ๆ เพิ่มเติมจากเส้นและรูปทาง
เรขาคณิต ซึ่งใกล้เคียงความเป็นจริง เน้นความแตกต่างระหว่างเพศโดยเฉพาะ เสื้อผ้า
เครื่องแต่งกาย แบบหมตามความนิยมของแต่ละเพศ และย้ำในรายละเอียดอื่น ๆ อีก มี
ท่าทางการเคลื่อนไหวของร่างกายซึ่งแข็งกระด้างผิดธรรมชาติ

ข. การใช้ช่องไฟ มีการเปลี่ยนแปลงจากการใช้เส้นฐาน เด็กเขียนบาง
สิ่งบางอย่างเพิ่มเติมลงในช่องว่างระหว่างเส้นฐาน เด็กพบว่ามี่ปื้นราบ (plane) ซึ่งม
ความหมายและความสำคัญมากกว่าเส้นฐาน แต่เด็กยังไม่รู้จักเส้นระดับเพียงแต่เด็กรู้ว่าต้นไม้
ขึ้นจากพื้นดิน ท้องฟ้าคลุมลงมาถึงพื้นดิน มีการเหลื่อมบังกันระหว่างสิ่งที่วาดขึ้น เช่น ต้นไม้
อาคารบ้านเรือน และสิ่งต่าง ๆ บางส่วนของท้องฟ้า เด็กไม่สามารถจัดระยะระหว่าง
วัตถุให้มีความสัมพันธ์กันได้

ค. การใช้สี เด็กจะเปลี่ยนจากการใช้สีหนึ่งสำหรับวัตถุอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ
มาเป็นการใช้สีตามความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ และประสบการณ์ของคนหรือตามสภาพของวัตถุ

ง. การออกแบบ เริ่มรู้จักการตกแต่งและใช้สิ่งต่าง ๆ ตามหน้าที่ของ
 สิ่งนั้น ๆ เช่น แบบของเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย ลวดลายของม่านระบายขอบประตูหน้าต่าง
 แบบของเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น

5. ขั้นการวาดภาพเลียนธรรมชาติ (The Pseudo-Naturalistic Stage)
 ขั้นนี้เด็กมีอายุประมาณ 12 - 14 ปี เป็นระยะที่จะเข้าสู่วัยรุ่น เด็กในวัยนี้จะมีความรู้สึกต่อ
 ประสบการณ์ทางการสร้างสรรค์ต่างกัน แบ่งได้เป็น 2 พวก คือ

1) พวกทำตามเห็น (visually minded) เด็กพวกนี้มีการกระทำทาง
 การสร้างสรรค์ทางจักษุสัมผัส เป็นคนช่างสังเกต เอาใจใส่ในความแตกต่างของสีแสงและเงา
 ตลอดจนสภาพของดินฟ้าอากาศทั้งระยะใกล้ไกล ชอบเขียนภาพแสดงให้เห็นสิ่งแวดล้อมเป็น
 ส่วนใหญ่ โดยเขียนในแบบที่ตนเป็นผู้ดูงานของตน และเขียนภาพคนได้ใกล้เคียงความจริง ซึ่ง
 เกิดจากความสังเกต เช่น เสื้อผ้ามีรอยยับย่น หรือเป็นกิลิปในส่วนตัวต่าง ๆ และมีแสงเงา
 ตามท่าทางของผู้สวมใส่ซึ่งอยู่ในอิริยาบถต่าง ๆ เด็กจะแสดงเสื้อผ้าให้เห็นว่าเป็นผู้หญิงหรือ
 ผู้ชาย สิ่งสำคัญในการเขียนรูปคนอีกอย่างก็คือเด็กจะแสดงข้อต่อของคน ซึ่งเป็นสิ่งที่เด็กเพิ่ง
 ค้นพบ ในระยะท้ายของพัฒนาการขั้นนี้เด็กจะเพิ่มรายละเอียดมากขึ้น เป็นเพราะเด็กอาจ
 สังเกตได้ว่าเสื้อผ้าที่สวมใส่นั้น เปลี่ยนไปตามลักษณะเคลื่อนไหวของร่างกาย เด็กจะสนใจ
 เอาใจใส่ต่อลักษณะที่ปรากฏภายนอก และพยายามแก้ไขให้ถูกต้องเหมาะสมมากขึ้น

การใช้ช่องไฟ เด็กเริ่มรู้จักเส้นระดับและแสดงระยะใกล้ไกล และ
 ช่องไฟในลักษณะที่เป็นสามมิติ โดยการแสดงให้เห็นว่าใกล้ไกลต่างกัน โดยลดขนาดวัตถุให้
 เล็กลงตามระยะ เขียนแสงและเงาตามที่เห็น มิได้เป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์ ในวัยนี้
 เด็กมีพัฒนาการเกี่ยวกับความเข้าใจระยะระหว่างวัตถุได้จึงสามารถวัดความสัมพันธ์ของระยะ
 วัตถุในภาพได้

เด็กพวกทำตามเห็น (visually minded) มีความคิดรวบยอดใน
 ทางจักษุสัมผัสเกี่ยวกับสีว่าย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามภาวะการฉายนอก เช่น สี ๆ เดียวกัน
 ย่อมต่างกันเมื่ออยู่ในที่มีมืดและที่มีแสงสว่าง การสะท้อนของสีที่อยู่รอบ ๆ ทำให้สีที่อยู่ตรงกลาง
 ดูเหมือนสีเปลี่ยนไป สีในระยะใกล้ไม่เหมือนกับสีเดียวกันที่อยู่ไกลกว่า สีในวันมีครีเม่ไม่เหมือน
 กับสีในวันแจ่มใส เป็นต้น เด็กจะปรับสีในภาพวาดให้เข้ากับความรู้สึกของคนตามที่เห็นมา

สำหรับการออกแบบ เด็กมีความ เข้าใจในการออกแบบทางการจัดหรือตกแต่ง ทางความสวยงาม และหน้าที่ของการใช้ประโยชน์ เช่น ภาพที่แสดงถึงการจัดบริเวณบ้าน ห้องรับแขก แบบบ้าน แบบของชุดเครื่องเรือน เป็นต้น แต่เด็กพวกนี้ก็ยังไม่เข้าใจวิธีการออกแบบอย่างจริงจัง

2) พวกทำตามคิด (non-visually minded) เป็นพวกที่ถือว่าความรู้สึกนึกคิดของ เขามีความสำคัญในการแสดงออก เป็นอย่างยิ่ง งานของเด็กจึงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างอารมณ์ของ เขากับสิ่งแวดล้อม เป็นสำคัญ มีความรู้สึกว่าเขาเอง เป็นนักแสดงออก (expressionist) เขียนภาพด้วยความรู้สึกนำตัวเอง เข้าไป เกี่ยวข้อง เหมือนกับว่าตนร่วม อยู่ในภาพนั้นด้วย สนใจในรายละเอียดที่จำเป็น เท่านั้น การแสดงออกของเด็กพวกนี้ยังเน้น ส่วนสำคัญอย่าง เกินความจริงอยู่ ชอบวาดภาพ เกี่ยวกับตนเองและความรู้สึกทางร่างกายมากกว่าคุณลักษณะภายนอกที่มองเห็น งานสร้างสรรค์ของเขาจะ เป็นไปตามการแสดงออกทางศิลปะ เด็กจะชอบวาดรูปคนและแสดงออกซึ่งอารมณ์ของภาพนั้น

การใช้ช่องไฟ สำหรับ เด็กพวกนี้จะมีความสำคัญคือ เมื่อมีความจำเป็น ต่อการแสดงออกของตน ในบางครั้งจะ เห็นว่ามีอาการกลับมาใช้เส้นฐานอีกแต่มิได้ใช้ในความหมายแบบเดิม เป็นการ ใช้เพื่อเป็นสื่อในการวางระยะช่องว่าง การใช้เส้นฐานในแง่นี้เป็น การแสดงออกด้วยความรู้สึกนึกคิดที่สูงขึ้นไป นอกจากนี้เด็กจะมีพัฒนาการเกี่ยวกับความ เข้าใจ ระยะระหว่างวัตถุได้ดี จึงสามารถจัดความสัมพันธ์ของระยะวัตถุในภาพได้

เด็กพวกทำตามคิด (non-visually minded) ชอบใช้สีตามความรู้สึกนึกคิดของตนจึงทำให้การใช้สีสัมพันธ์กับ เรื่องของภาพไม่เป็นไปตามธรรมชาติ ในการ ออกแบบก็มีความ เข้าใจในการออกแบบทางการจัดหรือตกแต่ง ตามการใช้ประโยชน์ และถ้า ไม่สนใจหน้าที่ของการใช้ประโยชน์ก็สนใจไปในทางด้านที่ทำให้เกิดอารมณ์ แต่เด็กพวกนี้ก็ยังไม่เข้าใจวิธีการออกแบบอย่างจริงจัง

ตามที่กล่าวมาที่เราอาจ เห็นความแตกต่างของเด็กสองพวกได้ง่ายในการ สังเกตภาพวาดของเด็ก กล่าวคือ พวกทำตามเห็น (visually minded) ชอบวาดรูป ทิวทัศน์และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ด้วยความรู้สึกว่าเขาเป็นผู้ดู แต่พวกทำตามคิด (non-visually minded) ชอบวาดรูปตัวคน และเขียนสิ่งแวดล้อม เมื่อมีความรู้สึกว่ามันมีความสำคัญ เท่านั้น

ลักษณะภาพวาดของเด็กในขั้นนี้ โดยทั่วไปจะสังเกตได้จากส่วนประกอบในภาพ ได้ดังนี้

ก. การวาดรูปคน ใช้เส้นตามความเป็นจริงของรูปร่างและมีสัดส่วนของร่างกายถูกต้องมากขึ้น มีข้อต่อระหว่างส่วนประกอบ เช่น ที่ไหล่ ข้อศอก หัวเข่า เป็นต้น เน้นท่าทางการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ซึ่งเหมือนความเป็นจริง มีรอยย่น รอยพับของเสื้อผ้าอาการเคลื่อนไหว สำหรับเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายจะเขียนเพียงให้รู้ได้ว่าเป็นเพศไหนเท่านั้น และพวกเขาทำตามคิด (non-visually minded) มักจะวาดเน้นในส่วนที่สำคัญอย่างเกินความจริง

ข. การใช้ช่องไฟ พวกเขาทำตามเห็น (visually minded) เริ่มรู้จักใช้เส้นระดับและแสดงระยะใกล้ไกล และช่องไฟในลักษณะที่เป็นสามมิติแสดงออกโดยลดขนาดวัตถุให้เล็กลงตามระยะ เขียนแสงและเงาตามที่เห็น ส่วนพวกเขาทำตามคิด (non-visually minded) อาจใช้เส้นฐานในลักษณะการแสดงออกด้วยความรู้สึกนึกคิดที่สูงขึ้นไป แต่ทั้งสองพวกเขาสามารถจัดความสัมพันธ์ของระยะวัตถุในภาพได้

ค. การใช้สี พวกเขาทำตามเห็น (visually minded) ปรับสีให้เข้ากับธรรมชาติตามลำดับระยะทางและตามความรู้สึก ส่วนพวกเขาทำตามคิด (non-visually minded) ใช้สีสัมพันธ์กับอารมณ์ ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ

ง. การออกแบบ รู้จักการออกแบบในการจัดหรือตกแต่งทางความสวยงามและหน้าที่ของการใช้ประโยชน์ เช่น ภาพที่แสดงถึงการจัดบริเวณบ้าน ห้องรับแขก แบบบ้าน แบบของชุดเครื่องเรือน เป็นต้น

กริฟฟิธส์ (Griffiths : 1945 อ้างถึงใน อารี รังสินันท์ 2527 : 42) ได้ศึกษาพัฒนาการทางการเขียนภาพของเด็ก และเสนอความคิดเกี่ยวกับขั้นพัฒนาการเขียนภาพของเด็กออกเป็น 11 ขั้น และนำเรื่องนี้ไปสัมพันธ์กับพัฒนาการทางจินตนาการของเด็กในวัยต้นขั้นต่าง ๆ มีดังนี้

ระยะที่ 1 เป็นระยะที่ขีดเขียน ซึ่งยังไม่สามารถแยกความแตกต่างได้

ระยะที่ 2 เป็นระยะที่เขียนรูปทรงเรขาคณิตหลาย ๆ ส่วนมากเป็นวงกลม

สีเหลี่ยมพร้อมทั้งให้ชื่อด้วย เช่น ประตู หน้าต่าง แอปเปิ้ล เป็นต้น

- ระยะที่ 3 เป็นระยะที่สามารถวาดรูปสิ่งของโดยการใช้เส้นและสีเหลี่ยมหรือวงกลมเท่านั้น
- ระยะที่ 4 เป็นระยะที่วาดภาพโดยใช้วงกลมและเส้น สามารถทำภาพสัตว์หรือภาพคนที่คนสนใจ
- ระยะที่ 5 เป็นระยะที่ดึงชื่อภาพที่ตนเองเขียนขึ้นเป็นสิ่งต่าง ๆ ที่ต่อเนื่องกันไป
- ระยะที่ 6 เป็นระยะที่มุ่งวาดเฉพาะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในช่วงเวลาหนึ่ง งานที่วาดเด่นชัดขึ้น มีความเอาใจใส่มากขึ้น และมีรายละเอียด
- ระยะที่ 7 เป็นระยะการวาดภาพต่อเนื่องกัน ความสัมพันธ์ของภาพชัดเจนขึ้น และสามารถดูออกหรือเข้าใจได้
- ระยะที่ 8 เป็นระยะวาดภาพสิ่งเคราะห์บางส่วน แสดงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในภาพ
- ระยะที่ 9 เป็นระยะที่วาดภาพบริสุทธิ์เพียงภาพเดียว
- ระยะที่ 10 เป็นระยะที่วาดภาพผสมกันหลาย ๆ ภาพ
- ระยะที่ 11 เป็นระยะพัฒนาการวาดภาพเป็นชุด ๆ ต่างกัน

เซอร์ลอค (Hurlock 1956 : 333 - 334) ได้สรุปการศึกษาทดลองของนักวิจัยท่านอื่นเกี่ยวกับการวาดภาพของเด็กไว้ ดังนี้คือ

1. เมื่อมีอายุประมาณ 6 ปี เด็กจะเขียนภาพแสดงความแตกต่างของเพศได้ เช่น ลักษณะของหม เสื้อผ้า หน้าตา
2. เด็กอายุระหว่าง 5 - 11 ปี วาดรูปเพศเดียวกับตนมากกว่ารูปเพศตรงข้าม
3. ประมาณอายุ 11 หรือ 12 ปี เด็กหญิงเริ่มเขียนรูปคนซึ่งเป็นเพศตรงข้าม
4. เด็กชาย เขียนรูปคนน้อยกว่าเด็กหญิง แต่เขียนตัวคนมีสัดส่วนถูกต้องกว่าเด็กหญิง

5. ในการเขียนรูปคน เด็กหญิง เขียน เครื่องประดับ เพิ่ม เต็มมากกว่า เด็กชาย
6. เด็กชายชอบ เขียน เครื่องจักรกลมากกว่า เด็กหญิง
7. เด็กหญิง เขียน หน้าคนแบบหน้า เต็มมากกว่า เด็กชาย แต่เด็กชายเขียน หน้า เต็มและหน้าด้านข้าง เท่า ๆ กัน

มาซีห์ (Masih : 1971 อ้างถึงใน อุทัยวรรณ บัวผัน 2530 : 12) ได้ศึกษา เรื่องการวาดวัตถุเหลือมล้ำกันของ เด็กที่มีอายุ 4 - 7 ปี จำนวน 98 คน โดยให้ วาดภาพคน มีต้นไม้อยู่หลังบ้าน ปรากฏว่า พวกเขาไม่สามารถวาดภาพตามที่มองเห็นได้ เด็กในกลุ่มอายุ 4 ปียังคงขีดเขียน ส่วนกลุ่มอายุ 5 ปี วาดบ้านและต้นไม้อยู่ด้านข้าง และ กลุ่มอายุ 6 ปี วาดต้นไม้อยู่ส่วนบนของบ้าน และวาดบ้านอยู่ส่วนล่างหรือวาดบ้านด้านหนึ่ง และต้นไม้อยู่อีกด้านหนึ่ง

ไอสนเนอร์ (Eisner 1972 : 81-94) ได้สรุปการศึกษาเกี่ยวกับการวาด ภาพของเด็กว่า โดยส่วนใหญ่เด็กจะวาดภาพโดยแสดงออกจากสิ่งที่พวกเขาได้เห็นมากกว่า สิ่งที่เราารู้สึกนึกคิด และจะวาดโดยไม่คำนึงถึงความคิดของบุคคลอื่นเลย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภัทรา สุคนธทรัพย์ (2504 : 64) ได้ศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางศิลปะของเด็ก ไทย โดยใช้เด็กเรียนโรงเรียนประถมสาธิตวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ที่มีอายุ 5 - 11 ปี จำนวน 160 คน เป็นกลุ่มตัวอย่าง โดยได้ทดสอบเด็กในด้านการวาดและการปั้น เพื่อศึกษาพัฒนาการทางศิลปะของเด็กตามเกณฑ์ของ วิคเตอร์ โลเวนเฟลด์ (Viktor Lowenfeld) ผลการศึกษาพบว่า เด็กในกลุ่มตัวอย่างมีพัฒนาการทางศิลปะอยู่ในขั้นต่าง ๆ ตามระดับอายุเหมือนกับเกณฑ์ของ วิคเตอร์ โลเวนเฟลด์ (Viktor Lowenfeld) ดังนี้

1. ไม่มี เด็กที่อยู่ในพัฒนาการขั้นขีดเขียนเลย เพราะเด็กในกลุ่มตัวอย่างมีพัฒนาการ พ้นระยะนี้ไปแล้ว
2. เด็กอายุ 5 - 6 ปี และเลยไปถึงต้น 7 ปี อยู่ในขั้นที่สองหรือขั้นพยายาม วาดภาพที่มีความหมาย

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. เด็กอายุ 7 - 9 ปี อยู่ในชั้นที่สาม หรือชั้นการวาดภาพได้คล้ายของจริง
4. เด็กอายุ 9 - 11 ปี อยู่ในชั้นที่สี่ หรือชั้น เริ่มต้นวาดภาพอย่างของจริง
5. เด็กอายุ 11 ปี มีความโน้มเอียงอยู่ในระยะต้นของพัฒนาการขั้นที่ห้าหรือชั้นการวาดภาพเหมือนของจริง

เด็กส่วนมากในกลุ่มตัวอย่างมีพัฒนาการทางการเขียนภาพอยู่ในชั้นเดียวกับพัฒนาการในการปั้น และพบว่าเด็กหญิงส่วนมากของกลุ่มตัวอย่างวาดภาพบ้านและคนมากที่สุด และปั้นภาชนะที่ใช้ในบ้านมากที่สุด แต่เด็กชายส่วนมากวาดภาพฉากรบมากที่สุด และปั้นยวดยานพาหนะที่มีความเร็วสูง เช่น เครื่องบิน เรือ มากที่สุด

สันทัด ดัฒนันท์ (2506 : บทคัดย่อ) ได้สำรวจการอ่านภาพของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงประถมศึกษาปีที่ 4 ของโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ฝ่ายประถม) ผลการวิจัยปรากฏว่าเด็กทุกระดับอายุสามารถอ่านภาพที่ใช้เทคนิคการเขียนภาพให้ได้ส่วนลัด เช่นเดียวกับที่เห็นด้วยตาจริง (perspective) ด้วยความเข้าใจเกือบทุกคนทั้งที่พัฒนาการในการวาดภาพของตนยังไม่ถึงขั้นนั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความเคยชิน จากการวิจัยนี้จึงสรุปได้ว่า ภาพเขียนสำหรับเด็กที่แสดงออกทางด้านการใช้ช่องไฟ (space concept) แม้ว่าจะวาดแบบมีส่วนลัด เช่นเดียวกับที่เห็นด้วยตาจริง (perspective) หรือแสดงความตื้นลึกหนาบางเพียงใด เด็กก็สามารถเข้าใจได้ ไม่จำเป็นต้องวาดตามขั้นพัฒนาการของเด็ก เท่านั้น

อัชชา แสงอัสนีย์ (2514 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาขั้นพัฒนาการทางศิลปะของนักเรียนชั้นประถมศึกษา ที่ได้รับการสอนศิลปะตามแนวเก่าและแนวใหม่ ผลการวิจัยปรากฏว่า นักเรียนที่เรียนศิลปะศึกษาแนวใหม่ มีขั้นพัฒนาการทางศิลปะเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวิคเตอร์ โลเวนเฟลด์ (Viktor Lowenfeld) มากกว่านักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเก่า และพบว่าประโยชน์ของการสอนวิชาศิลปะแนวใหม่ที่สำคัญประการหนึ่งคือ เป็นการฝึกเด็กให้มีความกล้าที่จะทำและตัดสินใจ สังเกตได้จากเวลาวาดภาพ นักเรียนที่เรียนศิลปะแนวใหม่จะวาดภาพสิ่งต่าง ๆ หรือใช้สีด้วยความมั่นใจ ส่วนนักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเก่าไม่มีความมั่นใจในตัวเองจะคอยถามผู้ดำเนินการสอนอยู่ตลอดเวลา

ประวิทย์ แซ่เตีย และคณะ (2526 : 34) ได้ศึกษาวิจัยโดยการสำรวจปัญหา และความต้องการของนักเรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 - 3 ที่มีการเรียนการสอนวิชา ศิลปะศึกษา โดยใช้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 3 ของโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัย- เกษตรศาสตร์ และสอบถามทัศนคติของผู้ปกครองและอาจารย์ที่มีต่อวิชาศิลปะศึกษา ผลการสำรวจที่เกี่ยวกับกิจกรรมการวาดภาพพบว่า นักเรียนชายชอบ เขียนภาพที่เป็น เรื่องราวต่อไป นีมากที่สุด เช่น ชาวประมง สงคราม หมู่บ้านอวกาศ ของเล่นของฉัน ครอบครัวของฉัน การจราจรทางอากาศ โทรทัศน์ เตียง เครื่องบิน เรือรบ และชอบใช้สีสดใส สีเขียว สีม่วง สีเหลือง และสีฟ้า ส่วนนักเรียนหญิงชอบ เขียนภาพที่เป็น เรื่องราวต่อไปมากที่สุด เช่น ฉันเป็นหมอ ครอบครัวของฉัน โรงพยาบาล ห้องนอนของฉัน กีฬาวายน้ำ สวน- ดอกไม้ ผลไม้ จักรยาน แก้วน้ำ โทรทัศน์ ดอกไม้ และชอบสีม่วง สีเขียว สีเหลือง สีฟ้า และสีสดใส นอกจากนี้พบว่า นักเรียนชายและนักเรียนหญิงต่างชอบ เขียนรูปทรงอิสระ มากกว่าทรงเรขาคณิต

อนัสตาซี (Anastasi : 1958) ได้ศึกษาและรวบรวมภาพวาดและภาพระบายสี ของเด็กอายุ 6 - 12 ปี จาก 31 ประเทศพบว่า ภาพวาดของเด็กจะแสดงให้เห็นถึงความ แตกต่างของเด็ก ซึ่งสังเกตได้ทุกรูปที่เด็กเลอกวาด ภาพที่เด็กเลือกวาดมากนั้น เช่น ภาพคน สัตว์ ต้นไม้ เป็นต้น ถึงอย่างไรก็ตามลักษณะเด่นของภาพในแต่ละประเทศก็แตกต่างกันไป เช่น เด็กอเมริกันกับอินเดียแดง เด็กกรีซ และเด็กบราซิล พอใจที่จะวาดสิ่งต่าง ๆ ภายในบ้าน ส่วนเด็กจากเดนมาร์ก และญี่ปุ่น ก็สนใจสิ่งต่าง ๆ ภายนอกบ้าน นอกจากนี้ใน แต่ละประเทศยังนิยมวาดภาพสัตว์ต่าง ๆ แตกต่างกันไป เช่น ในออสเตรเลียวาดจิงโจ้ ในอัฟริกาวาดอูฐ และในอเมริกาใต้วาดสมเสร็จ นอกจากนี้ภาพที่เด็กวาดก็แสดงให้เห็นถึง อาชีพที่สำคัญของแต่ละชาติ เช่น วาดภาพบินต้นปาล์มเพื่อเก็บลูกหรือภาพการใช้อูฐในการ เดินทาง การขนส่ง ส่วนการวาดภาพจากจินตนาการนั้น เนื้อหาของภาพที่วาดยังสะท้อน ให้เห็นถึงความ เชื่อทางศาสนา ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละชาติ

โฮโรวิทซ์ และคณะ (Horovitz and others 1976 : 28) ได้ศึกษาภาพ วาดของเด็กและกล่าวว่า เด็กจะได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเขาในการวาดภาพ จากการสังเกตภาพวาดของเด็กแบ่งภาพที่เด็กวาดออกได้เป็น 4 แบบ คือ

1. ภาพวาดตามความสนใจ เด็กจะวาดภาพตามความคิดริเริ่มของตนเอง
2. ภาพวาดอย่างอิสระ เด็กจะวาดภาพจากหัวเรื่องที่กำหนดให้ แต่เด็กจะเป็นคนคิดสิ่งที่วาดเอง
3. ภาพของจริง เด็กจะวาดภาพจากรูปที่กำหนดให้ เป็นแบบอย่าง
4. ภาพวาดตามแบบที่กำหนดให้ เด็กจะวาดภาพโดยลอกเลียนภาพที่เป็นแบบอย่างทุกประการ

ภาพวาดทั้ง 4 แบบนี้ วาดตามความสนใจและภาพวาดอย่างอิสระ เป็นภาพวาดที่สามารถทำให้ เข้าใจความสนใจในการวาดภาพของเด็กได้

จากผลการศึกษาและงานวิจัย เกี่ยวกับพัฒนาการทางศิลปะหรือพัฒนาการทางการวาดภาพทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังได้กล่าวมาแล้วนั้นปรากฏว่านักวิชาการทางศิลปะ มีความคิดเห็นสอดคล้องกันที่ว่าแนวโน้ม เกี่ยวกับพัฒนาการทางศิลปะของเด็กจะแสดงออกเป็นชั้น ๆ เป็นช่วงอายุ ซึ่งส่วนใหญ่กำหนดช่วงอายุไม่แตกต่างกันมากนัก ฉะนั้นถ้าครูหรือผู้เกี่ยวข้องกับ เด็กทราบขั้นพัฒนาการทางศิลปะของเด็กปกติว่าเป็นอย่างไร มีพัฒนาการทางศิลปะอยู่ในเกณฑ์ที่เหมาะสมหรือไม่ เช่น ถ้าทราบว่าเด็กอายุประมาณ 4 - 7 ปี อยู่ในขั้นก่อนวาดภาพที่เป็นเรื่องราว ก็จะสามารถช่วยส่งเสริม เด็กที่มีความสามารถเกินขั้นพัฒนาการนั้น หรือช่วย เหลือ เด็กที่มีความสามารถต่ำกว่าขั้นพัฒนาการนั้นได้